

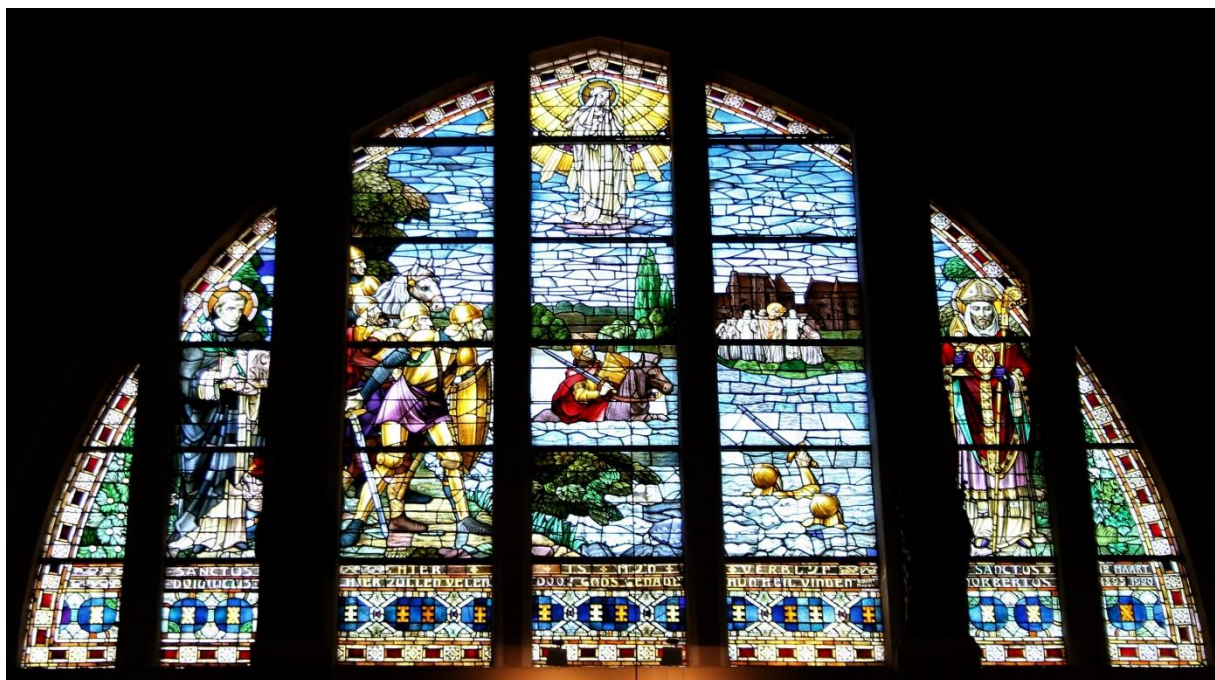
# Norbertijnen en de parochie van de H. Geest te 's-Hertogenbosch

## Wie zijn de Norbertijnen

De orde van de Norbertijnen of Premonstratenzers, is een reguliere orde van kanunniken van de Orde van Prémontré. Deze kloosterorde werd in 1121 door de heilige Norbertus van Xanten gesticht in Prémontré, vanwaar de naam. De orde, die het beschouwende leven en de liturgische dienst verenigt met het actieve leven, zoals zielzorg en onderricht, kwam tot grote bloei. Norbertijnen worden ook wel witheren genoemd naar hun witte habijt. De Norbertijnen leven volgens de regel van Augustinus. Zij bedienen vaak verschillende parochies in de onmiddellijke omgeving van hun abdijen.



H. Norbertus  
Par. H. Geest



Legende van de Stichting van de abdij van Berne 1134 door Folkert van Berne, fa De Vos van Straaten 1920, Sint Jacobskerk 's-Hertogenbosch

## Abdij van Berne

De abdij van Berne, ten noordoosten van de stad Heusden gelegen aan de Maas, is in 1134 gesticht door Folkert van Berne.

Norbertus bracht priesters, die in parochies werkzaam waren bijeen in een kloostergemeenschap, met een gezamenlijk leven, en gemeenschappelijke getijden. Het idee om deze priesters bijeen te brengen in een kloostergemeenschap was nieuw. Priesters leefden in die tijd vaak geïsoleerd en eenzaam, waarbij het soms moeilijk was het ideaal van armoede en celibaat te volbrengen. Vanuit de abdij van Berne werd de zielzorg verricht in Berlicum (1240), Heeswijk (1284), Vlijmen (1285), Hedikhuizen (1285), Oud-Heusden-Elshout (1285), Bokhoven (1369), Engelen (1481), Lithoyen (1613) en Haarsteeg (1846).

Ruim zeven honderd jaar waren alle pastoors van deze parochies lid van de orde der Norbertijnen. Na de plundering in 1572 en de brandstichting en verwoesting van hun klooster in 1579 door de watergeuzen, onder leiding van Lumey, trokken de Norbertijnen naar hun refugiehuis in 's-Hertogenbosch.

De abdij Berne bezat al in de 14e eeuw een refugiehuis in deze stad. Het eerste refugiehuis van de abdij Berne was gelegen Achter het Stadhuis. Het tweede refugiehuis, na verkoop van het eerste, stond aan de St. Jorisstraat, naast de toenmalige St. Joriskapel. Toen terugkeer naar Berne onmogelijk was geworden, keek men uit naar een andere plek in de stad. In 1623 verwierven ze het vroegere Rijke Fraterhuis (huidige Hinthamerstraat 164). Lang hebben de Norbertijnen niet in hun ruime klooster met kerk gezeten. Tijdens het beleg van 's-Hertogenbosch in 1629 werd een week voor de capitulatie op 14 september, het gehele kloostercomplex verkocht aan Johan van der Ven. Bij de totstandkoming van het capitulatieverdrag heeft abt Jan Moors, naast bisschop Ophovius, een belangrijke rol gespeeld. Na de capitulatie moesten alle mannelijke kloosterlingen de stad verlaten. Na de capitulatie werd het leven van de Norbertijnen, zo goed en kwaad als het ging, in het verborgene voortgezet door de parochiegeestelijken in hun eigen parochies in de Meijerij (Berlicum en Heeswijk) en in Holland (Vlijmen, Hedikhuizen, Elshout en Engelen). Alleen in het graafschap Bokhoven genoten de Norbertijnen godsdienstvrijheid. Toen er in 1796, gedurende de Bataafse Republiek, weer godsdienstvrijheid kwam in de Republiek ging hun situatie er wel op vooruit, maar het duurde tot 1857, alvorens de abdij van Berne in Heeswijk werd heropgericht.



*Abdy van Berne-Heeswijk*

### **Stichting van parochies na de Tweede Wereldoorlog**

Na de Tweede Wereldoorlog nam de bevolking van Brabant explosief toe. Die bevolkingstoename gold niet alleen de grote steden, maar ook kleinere industriecentra en dorpen zagen hun bevolking snel in aantal toenemen. Voor al die nieuwe bewoners werden nieuwe wijken ontworpen, die in sneltreinvaart uit de grond werden gestampt. Dat vroeg ook om een beleid van het bisdom 's-Hertogenbosch om nieuwe parochies te stichten, om zo de merendeels katholieke bewoners van die wijken tegemoet te komen in hun vraag naar zielzorg. Een bestaande parochie mocht niet te groot worden, omdat anders het contact en de controle van de geestelijkheid over hun parochianen zou verwateren. Per 5000 parochianen (in wijken van 1000 tot 1500 woningen) was een nieuwe parochie gewenst. Zo'n parochie moest dan bemand worden door een pastoor en twee kapelaans. In de Brabantse dorpen was, direct na de oorlog, zeker 95 % van de bevolking praktiserend katholiek, in de steden tussen de 80 en 90 %.

De nieuwe parochiekerk moest plaats bieden aan ca 800 tot 1000 gelovigen, om iedere katholiek de mogelijkheid te bieden, om de zondagsplicht te vervullen. Daarvoor werden er minstens vier diensten op een zondagmorgen gehouden.

In de jaren na de oorlog werden er tientallen nieuwe parochies gesticht in de nieuwe wijken van steden en dorpen in het bisdom 's-Hertogenbosch.

Om aan de vraag naar voldoende geestelijken te kunnen voldoen, werden orden en congregaties benaderd met de vraag of zij de zielzorg van zo'n nieuwe parochie op zich wilden nemen.

Alleen al in 's-Hertogenbosch kregen de paters van de HH. Harten de zielzorg toegewezen van de parochies HH. Antonius en Barbara; HH. Harten; H. Paulus en H. Willibrordus. De paters Redemptoristen kregen de zielzorg over de parochie Maria van Altijd Durende Bijstand (Boschveld); de paters Maristen over de parochie H. Anna (Deuteren) en de paters Assumptionisten over de parochie Maria Geboorte. De paters Kapucijnen kregen na de sluiting van de Sint-Leonarduskerk in 1972, de zielzorg over de wijk Het Zand.

In het voorjaar van 1960 wilde het bisdom in de Aawijk-Zuid in 's-Hertogenbosch een nieuwe parochie stichten, de veertiende in deze stad, waarvoor Mgr. W.M. Bekkers pater Laurentius Brandenburg van de orde der Norbertijnen uit Heeswijk geschikt achtte als bouwpastoor.

## Aawijk-Zuid

De Aawijk-Zuid en de aangrenzende Indische Buurt liggen tussen het riviertje de Aa en de Zuid-Willemsvaart. In het oosten wordt de wijk begrensd door de Oosterplas, een recreatieplas die ontstaan is doordat er zand uit gewonnen werd, dat voor ophoging van de wijken Aawijk-Zuid en Aawijk-Noord heeft gediend. Aan de westkant grensde de wijk aan een afwateringskanaal dat de Aa en de Zuid-Willemsvaart met elkaar verbond. Het Eikendonkplein en de Bossche Pad lagen aan de overzijde van dit afwateringskanaal en behoren niet tot de Aawijk.

De Indische Buurt in 's-Hertogenbosch is de oudste buurt van de Aawijk-Zuid, die gerealiseerd is in de jaren dertig van de vorige eeuw. In 1934 stelde de Bossche gemeenteraad zeven straatnamen vernoemd naar eilanden uit het voormalige Nederlands-Indië vast, ten behoeve van deze nieuwe buurt. Architectenbureau K.C. Suyling en Zn. heeft de meeste panden daarvoor ontworpen. Eind jaren vijftig werd de Aawijk-Zuid bouwrijp gemaakt en vanaf 1960 werden er woonblokken opgeleverd waardoor de wijk gestaag groeide. Naast een tiental flats langs het water bestaat de wijk merendeels uit laagbouwwooningen, deels in hofjes gegroepeerd. Omstreeks 1970 was de wijk grotendeels voltooid. Het centrale plein in de wijk, waarvan de straten naar Nederlandse rivieren zijn vernoemd (en ook wel Rivierenbuurt wordt genoemd) is het Rivierenplein. Aan dit plein werden winkels gevestigd (1965) en werd de Rk.-kerk (1964) gebouwd. Kerkelijk behoorde het gebied van de Aawijk-Zuid aanvankelijk tot de parochie Sint-Jacob.



### Stichting van de nieuwe parochie in de Aawijk-Zuid

Pater Gerardus Brandenburg \*1911 was geboren in Noordwijk aan Zee. In 1930 trad hij in bij de Abdij van Berne en ontving de kloosternaam Laurentius. Op 4 augustus 1936 volgde zijn priesterwijding. Hij werd leraar aan het gymnasium van de abdij van Berne.

Naast zijn werk op het gymnasium werd hij een veelgevraagd predikant. Zo preekte hij bij gelegenheid van KRO-uitzendingen vanuit de abdijskerk en gaf hij vele lijdensmeditaties in parochiekerken. Ook bij bedevaarten naar Handel, Banneux en Beauraing en bij Oostpriesterhulp stond hij klaar als er gepreekt moest worden.

In de zomer van 1960 vroeg bisschop Bekkers hem of hij in de Aawijk-Zuid een nieuwe parochie wilde stichten. Abt Haselager van de abdij Berne-Heeswijk stemde in zijn benoeming toe, en op 13 augustus werd hij tot bouwpastoor benoemd. Hij woonde tijdelijk in op de pastorie van Sint-Jacob aan de Hinthamerstraat. Op 21 september betrok pater Brandenburg de tijdelijke pastorie aan de Waalstraat 61. De kerkdiensten vonden vanaf 25 september 1960 plaats in een kantinekeet van bouwbedrijf Van Vliet en Van Dulst, die in december 1960 werd omgebouwd tot noodkerk. Vanwege plaatsgebrek vonden er elke zondag zes kerkdiensten plaats. Deze diensten werden soms door 200 gelovigen bijgewoond, terwijl er maar voor 140 plaats was.

Op 19 maart 1961 vond de officiële stichting van de parochie plaats en op de 25ste werd pater Laurentius Brandenburg geïnstalleerd als pastoor. Op 4 en 6 augustus 1961 vierde de pastoor zijn zilveren priesterjubileum met twee eucharistievieringen. Een in de Sint-Jacobskerk en een op een

veldje achter de noodkerk. Intussen verdiende hij zijn brood als godsdienstleraar aan de LTS in Den Bosch. De leerlingen van die school timmerden voor de noodkerk een passend altaar. In de jaren die volgden heeft pastoor Brandenburg zich ingespannen om de nodige gelden bijeen te garen voor de bouw van een nieuwe kerk.

### Scholen

In september 1961 ging de 'gemengde' Norbertusschool voor lager onderwijs van start met de eerste twee leerjaren in een barak naast de noodkerk. Een jaar later, in september 1962, gaf de onderwijsinspectie groen licht voor de start van een tweeklassige kleuterschool. In 1975 en 1967 betrok de Norbertusschool twee nieuwe schoolgebouwen aan de Waalstraat om aan de groeiende vraag naar huisvesting te kunnen voldoen. Voor de organisatie van het kleuteronderwijs in de Aawijk - 't Oeteltje en Pinkeltje- werd in 1964, op initiatief van pastoor Brandenburg, de Stichting Sint-Norbertus opgericht.

In 1985 zijn beide kleuterscholen opgegaan in de 'Norbertusschool', die sinds 2006 'Oberon' heet. Deze school is altijd onderdeel geweest van de Sint-Jansstichting, nu Signum geheten.

### Een nieuwe kerk

In de zomer van 1962 werd architect Jan Lelieveldt uit Rotterdam benaderd om een ontwerp te maken voor de nieuwe kerk en een pastorie.

Hoewel het kerkbestuur een kleinere kerk wenste, wilde het bisdom bij monde van Mgr. W. Bekkers nog één grote kerk van 900 plaatsen bouwen. Het zou de laatste grote kerk van die afmetingen worden in de stad.

De abdij wilde een grote pastorie, waar naast kamers voor pastoor en twee kapelaans, ook ruimte was voor vier priesters van de eigen abdij. De extra kosten, die dit voor de abdij met zich mee bracht, zijn lange tijd een punt van onderhandeling geweest tussen het bisdom en de abdij. Uiteindelijk is dit plan niet doorgegaan en werd de pastorie ontworpen voor drie geestelijken en een tijdelijke assistent. De kosten voor de bouw van de nieuwe kerk werden door de architect begroot op 740.450 gulden. In totaal zouden de stichtingskosten oplopen tot 950.000 gulden.



10 oktober 1965 pastoor Brandenburg op weg voor de kruisplanting in de Waalstraat. Links de noodkerk.



10 oktober 1965 pastoor Brandenburg tijdens de kruisplanting in de nieuwbouw op de plaats van het hoofdaltaar.

Foto's: Herman Wouters

Architect Jan Lelieveldt ( Nijmegen 1900 - Rotterdam 1970) was een Nederlands architect, werkzaam in Rotterdam. In de jaren vijftig werden door hem tal van wederopbouwprojecten voltooid in Rotterdam en enkele winkelpanden in zijn geboortestad Nijmegen Hij ontwierp tevens bioscoop Centraal in Rotterdam (1952). Als katholiek architect schiep hij grote eer in het ontwerpen van enkele Rooms-katholieke kerken: de Sint- Petrus in IJmuiden (1957), Sint-Jan de Doperkerk in Schiedam (Nieuwland) (1965), de Heilige Geestkerk in Den Bosch (1965), de H. Martinus in Bovenkarspel (1966) die alle inmiddels gesloopt zijn. De H. Felicitas in Spijkenisse (1962) en de Christus Koningkerk in Den Haag (Mariahoeve) (1963) hebben een nieuwe bestemming gekregen.



11 oktober 1964 eerstesteenlegging H. Geest door pastoor Brandenburg. Foto: archief BHC



12 februari 1965 hoogste punt bereikt H. Geest. Foto: Herman Wouters

Uitgangspunt voor de pastoor was dat de kerk de ideale mogelijkheid zou bieden aan de parochianen om in een sfeer van gemeenschappelijke verbondenheid de eucharistie te kunnen vieren. Om aan die wens van de pastoor te voldoen trok hij door het hele land om kerkgebouwen op hun geschiktheid te bekijken. De ontwerpen van architect Lelieveldt voldeden precies aan wat de pastoor zocht. Hij was de man van wie de pastoor het beste resultaat verwachtte, en die hem niet zou teleurstellen.

De nieuwe kerk werd 30 bij 32 meter groot, de hoge open kerkruimte, omringd door de laagbouw, was 25 bij 25 meter groot. Doordat er geen pilaren waren oogde de kerk heel ruim, wat verstrekt werd door de hoge glaswanden aan de noord- en zuidzijde die alle licht binnen lieten. Het dak van die middenruimte liep schuin op tot een hoogte van 13,5 meter. Het dak werd gedragen door zes houten spanten, ieder met een lengte van 28 meter. Het kerkgebouw telde 917 zitplaatsen. In de omringende laagbouw waren een dagkapel, een Mariakapel en een parochiezaal ondergebracht. Naast het kerkgebouw stond een losstaande toren van 18,5 meter hoog. Uniek voor het Bossche bisdom was de vloerverwarming van de nieuwe kerk, die zorgde voor een aangenaam klimaat.

Uiteindelijk kon de eerste paal geslagen worden op 15 mei 1964 en werd de eerste steen gelegd op 11 oktober van dat jaar. Aannemer van het project was aannemer H. Goesten uit Kerkdriel. Op 12 februari 1965 kon de vlag gehesen worden op het dak van de kerk. Aanvankelijk wilde de pastoor dat de inzegening van de nieuwe kerk zou plaatsvinden op 8 september, feestdag van Maria Geboorte. Uiteindelijk werd het dinsdag 7 september, omdat op 8 september de voetbalwedstrijd Feyenoord-Real Madrid werd uitgezonden op de televisie en men vreesde dat de belangstelling van de parochianen voor de inzegening dan minder zou zijn.

### **Parochieleven**

In de loop van de jaren ontwikkelden zich in de parochie verschillende activiteiten. Al in de periode van de noodkerk zag het parochieblad het licht, onder de naam De Boemerang.



Interieur van de H. Geestkerk



Exterieur H. Geestkerk aan het Rivierenplein

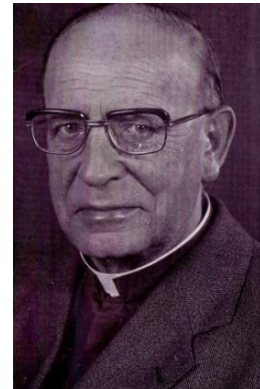
Verder ontstonden er jongerengroepen, die helaas geen een lang leven beschoren waren. Andere groepen, zoals de liturgische werkgroep, een werkgroep voor moeders voor het samenstellen van gezinsvieringen waren jarenlang actief in de parochie.

In het parochiewerk bijgestaan door Norbertijner kapelaans: A. Tiedink van 1963-1969; H. Ramaekers

van 1965-1967; G. Donkers van 1968-1971; J. Schabbink van 1974-1977 en F. van Zeeland van 1969-1981.

In 1981 werd pastoor Brandenburg 70 jaar en kreeg hij eervol ontslag van bisschop J. Bluysen.

Op 1 november 1981 werd pater Laurentius Brandenburg assistent in de parochie van de H. Petrus in Oisterwijk en rector van het bejaardenhuis Ten Bijgaerde in dezelfde plaats. Op 19 maart 1991 nam hij daar officieel afscheid en later dat jaar betrok hij een kamer in verpleeghuis De Bongerd in Heeswijk. Aan het eind van zijn leven heeft hij nog moeten meemaken dat de kerk, waarvan hij de bouwpastoor was, moest worden afgebroken. Op 18 februari 1995 overleed hij. Hij werd op 23 februari begraven op het kerkhof van de abdij.



Herdenkingsprentje afscheid  
Past. Brandenburg 1981

### Naar het einde

Tot opvolger van pastoor Brandenburg in de parochie H. Geest werd op 28 mei 1982 de Norbertijn Huub van Beurden, geboren te Vlijmen in 1927, benoemd. Helaas openbaarde zich een jaar later bij hem een ernstige ziekte, waaraan hij op 1 maart 1984 bezweek.

Op 9 mei 1984 werd de zielzorg over de parochie van de H. Geest door abt Ton Baeten van de abdij Berne-Heeswijk, bij gebrek aan geschikte kandidaten, weer aan het bisdom overgedragen.

Hiermee trokken de Norbertijnen zich na bijna 24 jaar terug uit de parochie van de H. Geest en uit de stad.



Pastoor Speekenbrink

Van 1985 tot 2004 was Dr. Bernard Speekenbrink pastoor van de parochie H. Geest, die hem moest delen met de St. Cathrikerk in 's-Hertogenbosch. Na zijn terugtreden als pastoor bleef hij voor de viering van de eucharistie, nog enige tijd verbonden met de H. Geest.

In 1988-1989 had het kerkbestuur een rapport opgesteld waaruit bleek 'dat de H. Geestkerk veel te groot en te duur was in onderhoud en dat de 900 zitplaatsen wel erg veel ruimte boden aan het betrekkelijk klein aantal mensen (ca 150 per weekend) dat de kerk wekelijks bezocht'. Grote financiële problemen dreigden wegens noodzakelijk groot onderhoud. Het dak en de verwarming waren aan vernieuwing toe.

Naar aanleiding van de conclusies van het rapport, werd er gedacht aan de bouw van een kleiner kerkje op de plaats van de grote. Het bouw bureau van het bisdom heeft daarop met projectontwikkelaar Coppelmans uit Eindhoven een plan opgesteld om dat idee nader uit te werken. De conclusie luidde: bouw de parochiezaal en omliggende ruimten om tot een nieuwe gebedsruimte. In mei 1995 werd met de (ver-)bouw van het kerkje begonnen. Aan de Waalstraat kwam een nieuwe ingang voor de kerk naar ontwerp van Buro De Graaf, Koeman en Van Loon. Een deel van het meubilair, inclusief een aantal glas-in-loodramen vonden in het nieuwe kerkgebouw, dat plaats bood aan 150 gelovigen, een nieuwe bestemming.

Op de plaats van de 'de oude' kerk werden winkels met daarboven drie lagen seniorenwoningen gepland.

Op zondag 23 juli 1995 vond in het grote kerkgebouw de afscheidsviering plaats. Halverwege de dienst verhuisden de aanwezige gelovigen met een 'symbolisch' deel van het meubilair naar de 'nieuwbouw' aan de Waalstraat.

De volgende maand al, in augustus 1995, werd de kerk van de H. Geest afgebroken en werd begonnen met de geplande nieuwbouw op de plaats van de gesloopte kerk.

De opbrengst van de grond was 720.000 gulden. Daarvan moesten de verbouwkosten, 250.000 gulden en de aflossing van schulden à 250.000 gulden nog vanaf.



Foto sloop H. Geest aug. 1995



Foto: Oude en nieuwe toren van H. Geest aug. 1995

In 2003 werd André Uijtewaal officieel als opvolger benoemd van pastoor Speekenbrink. Hij was tevens pastoor van de parochies H. Anna (Hintham), HH. Harten (Graafsewijk-Oost), HH. Antonius van Padua en Barbara (Hinthamerpoort) en H. Sacrament (de Muntel-de Vliert). In 2004 werd hij benoemd tot pastoor van de Pastorale Eenheid Groot Oost te 's-Hertogenbosch, waartoe deze parochies gingen behoren.

Vanwege het teruglopend aantal kerkgangers, werd de H. Geestkerk op 3 juni 2007 gesloten. Wel behield het gebouw een functie, in dienst van de kerk. Radio Maria is er nu gehuisvest.

De vijf parochies van het oostelijk stadsdeel, gingen in dat jaar op in de parochie Moeder Teresa. Bij deze fusie werd de Annakerk in Hintham de hoofdkerk.

Na het plotselinge overlijden van pastoor Uijtewaal in september 2010, ging de parochie Moeder Teresa in 2011 op in de huidige pastorale eenheid H. Maria, die alle vm. parochies van de gemeente 's-Hertogenbosch omvatten, behalve de parochies van Nuland en Vinkel.

In nog geen halve eeuw speelt dit hoofdstuk van de geschiedenis van de Aawijk zich af. Vol ambitie nam de Norbertijn Gerardus Brandenburg in 1960 de taak van pastoor op zich over zo'n 5000 katholieken in deze nieuwe Bossche wijk. Hij wilde met zijn kerk de 'gemeenschappelijke verbondenheid' tussen de herder en zijn parochianen uitdrukken. Hij wist zijn stempel op de parochie te drukken.

De kerk van de H. Geest was gedurende zo'n 30 jaar het moderne gezicht van de Aawijk en met name van het Rivierenplein, het middelpunt van deze wijk. De ontkerkelijking, die sindsdien in rap tempo heeft plaatsgevonden, heeft het Rivierenplein na de sloop van de kerk een ander aanzien gegeven. De verbondenheid tussen de wijkbewoners speelt zich tegenwoordig af op scholen, in verenigingen en in het wijkgebouw de Stolp.

Waar de Geest van verbondenheid, die pastoor Brandenburg als ideaal zag, nog waait.



Het Rivierenplein nu. Rechts het vm. Kerkgebouw parochie H. Geest



Geraadpleegde bronnen:

Han Keur, *Kerken en Kapellen en hun orgels* (2017)

Rianneke Mees Huibers, *100 jaar Signum* (2012)

Henry van Rooij, 'Nieuwe kerk voor H. Geestparochie' in: *Bisdomblad* (8 september 1995)

Jean van Straten, '*Berna ut Lucerna*', *de abdij van Berne 1857-2007* (2007)

A. Vos e.a., '*s-Hertogenbosch, de geschiedenis van een Brabantse stad 1629-1990* (1997)

J.M.J. Willems, 'Drie ton vurenhouten latjes' in: '*s-Hertogenbosch, tijdschrift over de geschiedenis van 's-Hertogenbosch* (1995)

Brabants Dagblad:

3 augustus 1961; 7 augustus 1961; 12 oktober 1964; 11 februari 1965; 1 juni 1965; 8 september 1965; maart 1992; 24 juli 1995; 23 augustus 1995; mei 1996; 2 juni 2005.

Stadsarchief:

NL-HtSA Archiefnummer 0908 Rooms-Katholieke Parochie van de Heilige Geest te 's-Hertogenbosch, inv.nr. 2

Websites:

'Bossche Encyclopedie'

Abdij van Berne-Heeswijk: necrologieën van 'Gerardus Brandenburg' en 'Hubertus van Beurden'

'Architect Jan Lelieveldt'.